

ПРИКАЗИ И БИЉЕШКЕ

ВЛАДО СТРУГАР, ОСВОБОДИЛНА ВОЈНА В ЈУГОСЛАВИЈИ,
Љубљана 1967, 334

Стругарев преглед објављен на словеначком језику јесте прерађена и допуњена верзија његовог прегледа „Рат и револуција народа Југославије 1941—1945“ (издање Војноисторијског института, Београд 1962, стр. 474). Овакве књиге не представљају неки изузетни догађај у развоју историографије НОБ-е, али не могу ни да прођу незапажене, као вид уопштавања наших историјских знања о рату и револуцији на савременој етапи њиховог изучавања. Један део истраживача савремене историје има извесну одбојност, чак неразумевање, према овој врсти синтетичких прегледа. Уколико овакав однос произилази из неповерења према лошим прегледима сличног типа, онда не можемо да му се не придружимо. Ако преглед садржи неуспела понављања општепознатих погледа и чињеница, представља рад склпљен само као израз тежње за умножавањем неуспеле пропагандистичке литературе или жеље за неким научним првенством, онда је његова сврха унапред промашена. За разлику од оваквих промашаја, неправично је да се не поздраве они синтетички прегледи који доносе нове податке, дају свежија осветљавања рата и револуције, обогаћују и разрађују концепцију о целокупном народноослободилачком рату и револуцији или појединим њиховим битним војним или политичким компонентама, развијају неки специфични утао гледања, продубљују политичку феноменологију револуције, јер је њихова појава свакако корисна у смислу синтетизовања до садашњих резултата у истраживању НОР-а и сведочанство о на-

предку историографије рата и револуције. Такве врсте књига су саставни део развијања једне историографије, поседујући сем научних и одређене педагошке и идејно-политичке вредности. Уколико је у оваквим прегледима заступљен и већи истраживачки удео писца, онда су оне и сами део постепеног стварања једне научно постављене синтезе наше најновије историје. Пут ка овој синтези сем преко специјалистичких радова, води и преко оваквих синтетичких радова и других општијих расправа из историје рата и револуције. Време за једну исцрпну и сасвим научно фундирану синтезу у овој фази развоја историографије НОР-а свакако није сазрело. Сам писац овог прегледа прави у раду „Рат и револуција народа Југославије 1941—1945“ разлику између ових синтетичких прегледа и „магистралне синтезе историје народноослободилачке борбе“ (469). Стварање ове магистралне синтезе још не допушта степен развоја историографије НОБ-е због низа неиспитаних питања, па и целих области, као и чињенице да се истраживање старог друштва 1918—1941. налази још у повоју. Слажући се са поборницима схватања о одлагању синтетичног покушаја у савременој фази са становишта изнетих аргумената не смемо одбацити ни онај други аспект овог питања. Наиме, да се ови покушаји не могу остављати ни до оног часа док се не напишу бројне хронике села и општина или опроведе до краја, иначе бескрајно, екстремно микро истраживање свих догађаја. При томе је потребно узети у обзир и чињеницу да је рад на историји

НОР-а ипак последњих година појачан, да се напуштају неки досадашњи шаблони и све више се на НОР гледа као на комплексну друштвено-политичку појаву. Данас написани синтетички прегледи, са свим субјективним и објективним ограничењима, превазилазећи се у будућности новим, успешним синтезама откривајући и квалитет и дубину до тада постигнутих историјских sazнања о периодима који су за нама.

Ако ова мерила применимо на Стругарев преглед, наћи ћемо пре свега да је он заснован на досадашњим резултатима историјске науке о НОР-у и њиховом уопштавању. Писац је користио опромну литературу која је до данас објављена, односно оне резултате који су издржали научну критику. Колико је бројна ова литература најбоље показује библиографија на крају књиге. Овај одлични библиографски прилог о литератури и изворима аутор је распоредио на 25 библиографских група (299 — 309), тако да је сваком заинтересованом омогућио да добије увид у најзапаженија остварења из ове области.

Стругар започиње излагање једном уводном скицом развитка Југославије 1918—1941, обухватајући и априлски рат (9—17). Наше је мишљење да би овакви историјски приступи морали да буду далеко разрађенији. Сличне је природе, мада шири, и његов увод прве верзије (9—34). Овде се не ради о формалној квантитативној страни, него првенствено о потреби да се кроз кризу старог друштва и узроке који су ову кризу условљавали објасни и држање друштвених снага у току револуције. Овако информативно дат садржај — као код Стругара — не доприноси овоме, јер делује више као један формални додатак. Објективности ради потребно је истакнути да овакви прилази проблематици НОР-а нису никакав изузетак него у пуном смислу речи правило.

Преглед се састоји од четири главе. У првој глави обрађују се устанак и развој народноослободилачке борбе у првој години рата

(април 1941 — јун 1942); у другој преломна година НОР-а (од половине 1942. до половине 1943); у трећој стварање југословенске федерације (од јуна 1943. до половине 1944) и у последњој глави коначно ослобођење Југославије и проглашење републике (од половине 1944. до краја 1945). Оваквим структурисањем материје писац је дао и једну оригиналну хронолошко-проблемску конструкцију рата и револуције. То не значи да се овом погледу аутора не могу супротставити и другачија решења: фаза устанка, од устанка до бихаће скупштине, од ове окупационе до II заседања АВНОЈ-а у Јајцу и завршна етапа до окончања рата, односно проглашења републике. Уобичајене пранице ослањања на стварање АВНОЈ-а и његова заседања, као општеполитичког представништва народа Југославије са обележјима органа власти и његовог претварања крајем 1943. у врховни орган законодавне и извршне власти, у овом прегледу су напуштене, иако је значај њиховог стварања снажно наглашен. У свом хронолошко-проблемском прилазу конструкцији рада Стругар је ставио нагласак на стварање федеративне структуре југословенске државе. Излагање се завршава са проглашењем Републике, чиме је писац прешао праницу завршетка рата. Једна будућа целовита синтеза савремене историје Југославије од 1918. свакако ће уважити овај Стругарев критериј (који истичу и неки други историчари) као логичан завршетак неких друштвено-политичких процеса на тој етапи развитка, који су иначе започели у току рата, иако и свака историја социјалистичке Југославије мора започети са завршетком рата, наравно — уважавајући и претходни развој.

Уопелу страну овог прегледа чини напор писца да што ближе повеже политичку и војну страну догађаја. У раду је установљена за данашње стање истраживања прилично успела равнотежа између војних дејстава и других политичких процеса и промена у бићу дру-

штвено-политичке структуре. Неке слабости једностраног војног приказа догађаја, које су карактерисале „дечеје доба“ историографије НОР-а (прегледи НОР-а по офанзивама и т. сл.) нестале су још раније, и пре овог прегледа у нашој литератури. Више пажње обраћању на политичку страну рата у овој књизи не значи запостављање војно-оперативних прегледа. Јер, аутор истиче све важније војне аспекте рата, не задржавајући се само на опису централних војних операција, него и на свим видовима борбених дејстава и активности широм земље. Због великог значаја неких војних акција он издваја у посебне одељке неке најмаркантније битке ослободилачког рата, какве су оне у лето 1942, битка на Неретви и Сутјесци и последња непријатељска офанзива у Југославији, завршне операције ЈА за ослобођење земље. Али то нису изоловани описи великих војних окршаја, него кључне карике нарастања моћи народноослободилачке војске и њене опособности да изводи велике операције, примењује оригинална стратешка и маневарска решења, ломи оппоргулатора и квислиншких војних формација, призива на овом подручју знатну живу и материјалну силу непријатеља. Другу страну ове војне снаге и корелатив чини нарастање политичке моћи НОП-а и израстање једног новог друштвено-политичког система у процесу револуционарних промена које се врше у Југославији. Стругар је ове узајамне односе војног и политичког знао успешно да представи на претпантан начин и лепим стилном. Излажући политичку страну револуције у Југославији он није остајао само на томе да представи развој концепције и линије КПЈ, методе њене политичке акције, него је ове појаве посматрао кроз праксу борбе, стварање новог система и савлађивање оппора оних друштвених снага које су се на страни окупатора супротстављале НОП-у. Ретком концизношћу Стругар одржа-

зује развој НОО и других органа јединствене државне организације.

Оцене о пропорцијама војног и политичког у Стругаревј књизи обавезују нас да истажнемо да ће еволуција ове пране историографије још више инсистирати на политичкој садржини револуције. Остаци ранијег приступа и пренаглашених војно-оперативних приказа задржали су се и у Стругаревом прегледу, укључујући потанко навођење војних ефектива, праваца кретања јединица, места пробоја и проблема одбране. Сви ти аспекти ће се у будућим комплексним радовима неоспорно још више везивати за основне политичке садржаје развилка. Ван спора је да су то нераздвојне стране једне целине, али војне акције служе победи нових политичких институција и друштвеном преврату који се врши у посебним условима НОР-а. Да би се јаче изразила и рељефније осветлила та друштвено-политичка суштина НОР-а потребна су нова истраживања, која би подробније разрадила низ питања. Пре свега, изучавање питања општих закономерности и особености револуционарних промена у Југославији, претварање виртуелне државне организације у стварни систем државне организације, ближе одређивање карактера ЈНОФ-а као покрета и специфичне политичке организације, специфике дилитета власти у привременој уставној фази, проблем антидиплације федеративне структуре у ранијој међунационалној политици КПЈ, питање односа КПЈ и других масовних организација, проблем изражавања КПЈ кроз систем власти и т. сл. Сем историјских истраживања у ужем смислу, ова проблематика захтева свакако и развијеније социо-политичко истраживање наведених и сличних појава.

Стругар је посветио већу пажњу од оне на коју смо навикли у сличним прегледима и другим популаризацијама међународној комплетној југословенске револуције. Неки његови прилази овоме питању и чињенице на којима изгра-

ђује своје ставове, нарочито у о-
вим деловима где даје карактери-
стике држања савезника, заснова-
ни су на објективном третању и
не подлежу ваннаучним мерилима.
Стругар сасвим исправно уочава
да је југословенску револуцију и
њену победу немогуће схватити
без самосталних путева у оквиру
општих законitosti антифашистичког
напора удружених савезничких
снага. Нарочито су прихватљива
његова схватања о месту НОВЈ у
оквиру великих савезничких
фронтана и њиховој повезаности,
коју није могла да заобиђе ни
Техеранска конференција. Као и
у случају унутрашње политичке
стране развитка у Југославији
1941—1945, тако и на овом
сектору међународних односа
НОП-а тек предстоје дубља испра-
живања. Тиме не умањујемо резул-
тате уопштавања и самосталног
испраживања питања, али остаје
чињеница да још низ значајних
питања није до краја расветљених.
Кад ово кажемо онда не мислимо
само на односе између Коминтер-
не и КПЈ, већ и на односе западних
сила према четничком покрету,
разне групе непријатељске и
савезничке комбинације у току
рата са Југославијом, односе Вати-

кана према приликама у Југосла-
вији, суштину политике компромиса
Велике Британије и САД с
НОП-ом, супротности великих
сила око Југославије, на активност
КПЈ са народноослободилачким
покретима у Албанији, Италији,
Грчкој, Бугарској.

Посебну вредност Стругаревом
прегледу даје крајње савесно и
педантно урађени помоћни апарат
ове књиге. Аутор је књигу илу-
стровао са 59 скица и шема, од
којих се 50 налази у самом тек-
сту, приказујући распоред снага и
динамику одређених операција
(Неретва, Сутјеска, десант на Др-
вар итд.). Осталих 9 приложених
карата приказују комадање Југо-
славије и распоред партизанских
и непријатељских снага у одређе-
ним временским периодима. Син-
хронооптички преглед најважни-
јих догађаја 1941 — 1945. прика-
зује на 40 страна једновремено сва
збивања у Југославији.

Као вид општег, систематизова-
ног сазнања о рату и револуцији,
објективно изложеног, Стругарев
преглед, са изврсним помоћно-ин-
формативним и библиографским
прилозима има у целини својства
одличног приручника.

Б. Петрановић

Др ДУШАН ЛУКАЧ, УСТАНАК У БОСАНСКОЈ КРАЈИНИ, Београд 1967, 522

Књига Д. Лукача обухвата по-
четак масовног устанка у Босан-
ској крајини јула 1941. и разгоре-
вање народноослободилачке борбе
1941—1942, укључујући и организаци-
оно-политичко сређивање на-
родноослободилачког покрета до
половине 1942. У тим временским
оквирима аутор је извукао основне
садржајне токове устанка и
објаснио његове битне друштвене и
политичке условљености, приказа-
о његове узлете и повремене
кризе и падове, посебно борбу
најсвеснијих снага у устанку да
сузбију сељачку стихију и касније
покушај четничке акције. Но,
писац овој главној тематизи рада

није пришао независно од пред-
историје овога краја, а специјално
без осврта на друштвено-економске
прилике у Босанској крајини,
на политичку структуру између
два рата, динамику развоја револу-
ционарног радничког покрета.
Несумњиво је да овај његов уводни
приступ књиге заснован на ши-
рем истраживању, али и оваква о-
снова представља солидну претпо-
ставку за боље разумевање до-
нијег излагања. И оваквим увод-
ом, без широк истраживачких
претензија, Лукач је указао на једну
страну често превиђану у ра-
довима из НОВ-овске проблемати-
ке: с једне стране, да је без про-